

ДИСКУСІЇ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Артем Питомець

викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики
Одеського державного університету внутрішніх справ,
адвокат, голова адвокатського об'єднання
“Південно-Українська Міжнародна асоціація адвокатів”
(Одеса, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-1049-9736>
Researcher-ID: OEM-9351-2025
artem_pitomets@ukr.net

УДК 347.965:343.141(043)(477)

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА ПРИ ЗАХИСТІ ОСІБ, ОБВИНУВАЧЕНИХ У ВОЄННИХ ЗЛОЧИНАХ

Анотація. Сучасні реалії війни в Україні поставили перед адвокатурою надзвичайно складні завдання, пов'язані із захистом осіб, обвинувачених у воєнних злочинах. Постає проблема поєднання фундаментального права людини на захист, гарантованого Конституцією України та міжнародними договорами, з очікуваннями суспільства, що вимагає суворого та невідворотного покарання винних. У цих умовах адвокат опиняється під значним моральним і соціальним тиском, що формує специфічні етичні дилеми його професійної діяльності. Невирішеність цієї проблематики створює ризик підриву авторитету інституту адвокатури та порушення принципів верховенства права.

Метою статті є комплексний аналіз морально-етичних викликів, з якими стикається адвокат у справах щодо воєнних злочинів, визначення меж його професійної та моральної відповідальності, а також обґрунтування необхідності гарантування незалежності адвокатської діяльності в умовах суспільного та політичного тиску.

Основні результати дослідження свідчать про те, що адвокатська діяльність у справах про воєнні злочини супроводжується стигматизацією адвоката як “захисника ворога”, що породжує тиск з боку суспільства, медіа та навіть професійної спільноти. Це ускладнює виконання адвокатом його ключової функції – забезпечення справедливого судочинства. Установлено, що право на захист не може бути обмежене тяжкістю інкримінованих злочинів, а адвокат не отожднюється із вчинками свого підзахисного, а лише гарантує дотримання законності. Окрему увагу приділено проблемі внутрішнього морального конфлікту адвоката, який може суперечити його особистим переконанням і патріотичній позиції. У цьому контексті обґрунтовано право адвоката відмовитися від ведення справи з мотивів совісті, за умови забезпечення державою призначення іншого захисника.

У висновках підкреслюється, що морально-етичні дилеми у справах щодо воєнних злочинів не є суто особистим питанням адвоката, а відображають фундаментальні принципи правової держави. Гарантування незалежності адвокатури, захист від суспільного тиску та дотримання міжнародних стандартів професійної діяльності адвокатів є необхідними передумовами забезпечення справедливого судочинства. Вирішення цих питань сприятиме не лише підвищенню довіри до адвокатури, а й зміцненню правової системи України загалом.

Ключові слова: адвокат; воєнні злочини; право на захист; адвокатська етика; моральний конфлікт; соціальний тиск; професійна незалежність.

В умовах збройної агресії проти України проблема відповідальності за воєнні злочини набула особливої актуальності. Масові порушення норм міжнародного гуманітарного права, вчинені проти цивільного населення, військовополонених та культурної спадщини, вимагають не лише суворого покарання винних, а й дотримання принципів справедливого судочинства. У цьому контексті постає складне й багатоаспектне питання: якою є роль адвоката у процесах щодо воєнних злочинців та які морально-етичні виклики виникають у його професійній діяльності?

З одного боку, адвокатура покликана гарантувати право кожної особи на захист, незалежно від тяжкості пред'явлених обвинувачень. Це право є однією з ключових засад демократичної правової держави, відображеною та закріпленою у ст. 59 Конституції України, а саме: 'Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав'¹.

Під час здійснення своїх повноважень адвокат обов'язково повинен використовувати всі наданні законодавством права й обов'язки відповідно до статусу, основних завдань адвокатури та принципів її діяльності, визначених Конституцією України, Законом України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність"² та іншими законодавчими актами, а саме: адвокати здійснюють свою діяльність у межах правил адвокатської етики, які закріплюють єдину систему критеріїв оцінки етичних аспектів поведінки адвоката.

З іншого боку, суспільство нерідко сприймає адвоката воєнного злочинця як "спільника" підзахисного, що породжує значний моральний і психологічний тиск на захисника. Особливі виклики виникають і в умовах заочного провадження, коли підозрювані перебувають поза межами України або на тимчасово окупованих територіях. У таких випадках адвокат фактично стає єдиним реальним гарантом дотримання процесуальних прав обвинуваченого, що посилює його професійну та етичну відповідальність. Таким чином, питання морально-етичних аспектів діяльності адвоката у справах про воєнні злочини виходить за межі суто правового дискурсу й потребує комплексного осмислення.

Метою даної статті є аналіз ключових викликів, з якими стикаються адвокати, що здійснюють захист у справах зазначеної категорії, а також визначення шляхів поєднання професійного обов'язку із вимогами моралі та принципами верховенства права.

Право на захист є однією з базових гарантій справедливого судочинства та одним із ключових проявів принципу верховенства права. Саме воно забезпечує баланс між інтересами держави у переслідуванні осіб, що вчинили тяжкі злочини, та правами обвинуваченого.

¹ Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

² Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>> (дата звернення 24.09.2025).

Положення Конституції України кореспондують з міжнародними актами, які визначають право на захист як невід’ємне право людини. Так, ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачає право кожного обвинуваченого у кримінальному правопорушенні ‘мати достатній час і можливості для підготовки свого захисту та захищати себе особисто чи через обраного ним захисника’³. Подібні положення містить і ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, яка гарантує право кожної особи ‘мати достатній час і засоби для підготовки свого захисту та спілкуватися з обраним ним самим захисником’⁴. Отже, на національному та міжнародному рівнях закріплено єдиний підхід: право на захист є невід’ємним і поширюється на всі категорії кримінальних правопорушень, включно з воєнними злочинами.

Особливої уваги потребує проблема суспільного сприйняття захисту осіб, обвинувачених у воєнних злочинах. Часто у громадській свідомості виникає ілюзія, що такі обвинувачені “не заслуговують на захист”. Проте ані Конституція України, ані міжнародні правові акти не допускають обмеження права на захист залежно від тяжкості чи моральної оцінки вчиненого злочину.

Право на захист є універсальним і безумовним. Саме забезпечення належних процесуальних гарантій у справах про воєнні злочини має ключове значення для легітимності вироків. Судові рішення, ухвалені з порушенням прав обвинувачених, можуть бути оскаржені в міжнародних судах, що підтримує як авторитет національної судової системи, так і довіру міжнародної спільноти до України як правової держави.

Професійна діяльність адвоката у справах, що стосуються воєнних злочинів, виходить далеко за межі класичного уявлення про правовий захист. Тут виникає особливий комплекс морально-етичних проблем, пов’язаний із суспільною оцінкою злочину, ставленням до підозрюваного та ролі адвоката в процесі. Адвокат, який здійснює захист воєнного злочинця, стикається із сильним суспільним тиском. У громадській свідомості воєнні злочини ототожнюються з проявами крайньої жорстокості, що часто викликає вимогу негайного й жорсткого покарання винних. У таких умовах захисник ризикує бути сприйнятим як “спільник” підсудного, а його діяльність – як спроба уникнення справедливого покарання. Однак завдання адвоката полягає не в тому, щоб виправдати дії підзахисного, а в тому, щоб забезпечити дотримання його прав, перевірити законність доказів і законність процесуальних рішень. Право на захист у цьому сенсі виконує роль запобіжника від судових помилок та незаконного засудження.

³ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text> (дата звернення 24.09.2025).

⁴ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text> (дата звернення 24.09.2025).

Найбільш гострою є дилема: чи ототожнюється захисна діяльність адвоката з виправданням самого злочину? Відповідь однозначна: адвокат не захищає злочин, а відстоює принципи законності. Цю позицію варто закріпити у Правилах адвокатської етики⁵, де підкреслити, що “адвокат у кримінальному процесі не зливається з інтересами підзахисного, а виступає як професійний представник його правової позиції, надаючи їй належної юридичної форми”. Тобто адвокат у процесі не виправдовує нелюдських дій, а гарантує, що рішення суду буде ухвалене на основі закону, а не емоцій чи політичної доцільності. Це надзвичайно важливо для збереження легітимності правосуддя та довіри міжнародної спільноти.

Адвокатська діяльність у справах воєнних злочинів ставить перед юристом питання внутрішньої моральної відповідальності. Захисник може особисто засуджувати дії підозрюваного, особливо коли йдеться про злочини проти людяності чи жорстокі воєнні злочини. Проте його професійний обов’язок змушує діяти виключно в межах закону та професійних стандартів.

При здійсненні тактики захисту своїх підзахисних захисник повинен дотримуватись етичних засад професійної діяльності адвоката⁶.

Межі моральної відповідальності адвоката визначаються тим, що він не може підтримувати злочинну ідеологію чи виправдовувати насильство, але зобов’язаний використовувати всі правові засоби для захисту прав підзахисного. Тож адвокат одночасно виступає і гарантом прав людини, і носієм професійної честі, що вимагає від нього особливої стійкості в умовах моральних викликів.

Захист осіб, обвинувачених у воєнних злочинах, супроводжується не лише юридичними, а й потужними соціально-психологічними викликами. Суспільне ставлення до адвоката у таких справах нерідко стає ворожим, що створює додаткові перепони в здійсненні професійної діяльності.

Масові комунікації значно посилюють суспільний тиск на адвоката. Медіа нерідко формують образ захисника як особи, що “виправдовує нелюдські злочини”. У публічному просторі адвокат може стикатися з кампаніями дискредитації, погрозами чи навіть переслідуванням, що є неприпустимим. Такої ж думки дотримується і О. Яновська, як стверджує що

Загалом, представники адвокатської професії мають бути впевнені, що їх не можна притягнути до кримінальної чи іншої відповідальності або погрожувати ї застосуванням у зв’язку з наданням ним правової допомоги, здійсненням захисту та представництва згідно із законом (у тому числі й після втрати статусу адвоката, якщо ці дії пов’язані з його адвокатською діяльністю⁷.

⁵ Правила адвокатської етики, затверджені Звітно-виборним з’їздом адвокатів України 09 червня 2017 р. <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>> (дата звернення 24.09.2025).

⁶ М. Погорецький, О. Яновська, *Адвокатура України: підручник* (Юрінком Інтер 2014) 201–217.

⁷ О. Яновська, ‘Правова та соціальна природа адвокатської професії’ [2015] 2 Вісник кримінального судочинства 108–113.

Для подолання негативних наслідків соціального тиску важливим є забезпечення незалежності адвокатури. У Законі України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” необхідно чітко закріпити заборону будь-якого втручання у правову позицію адвоката. Викладена ним позиція не може стати підставою для притягнення до будь-якої форми юридичної відповідальності, за винятком дисциплінарної, яка застосовується виключно у порядку, встановленому цим Законом.

Саме про це йдеться і в Основних принципах стосовно ролі юристів, де зазначено:

Уряди забезпечують те, щоб юристи: а) могли виконувати всі свої професійні обов’язки в обстановці, вільній від погроз, перешкод, залякування чи невинуваченого втручання; б) не зазнавали судового переслідування й судових, адміністративних, економічних або інших санкцій за будь-які дії, скоєні у відповідності з визнаними професійними обов’язками, нормами та етикою, а також погроз такого переслідування й санкцій⁸.

Отже, попри значний суспільний тиск, саме наявність правових і міжнародних гарантій незалежності адвоката дає змогу зберігати баланс між виконанням професійного обов’язку та суспільними очікуваннями.

Як зазначає О. Литвин,

У кримінальному провадженні захисник виконує виключно професійну роль, спрямовану на гарантування дотримання прав клієнта, перевірку обґрунтованості обвинувачень, допустимості доказів та законності процесуальних рішень. Це зовсім не означає, що адвокат поділяє погляди, цінності чи мотиви підзахисного. Ба більше, Кодекс професійної етики адвоката прямо зобов’язує юриста діяти в інтересах клієнта, незалежно від власних політичних переконань чи особистих позицій. Водночас на практиці межа між “захистом права” та “захистом ідеї” часто втрачає чіткість у сприйнятті суспільства⁹.

Ризик ототожнення особливо зростає в резонансних справах, де присутній потужний інформаційний фон. Медіа, висвітлюючи позиції сторін, можуть подавати аргументи адвоката як “виправдання” колаборанта, ігноруючи той факт, що вони є лише частиною змагального процесу. Відтак адвокат нерідко змушений обстоювати не лише права клієнта, а й власну професійну репутацію, пояснюючи суспільству, що його дії не ототожнюють його з підзахисним.

Для правової системи подібна ситуація є небезпечною. Якщо позиція захисника починає сприйматися як тотожна позиції обвинуваченого, то фак-

⁸ Основні принципи стосовно ролі юристів, прийняті восьмим Конгресом ООН із запобігання злочинності і поводження з правопорушниками; Гавана, 27 серпня – 7 вересня 1990 р. <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/inshi-dokumenty/Basic%20principles%20regarding%20the%20role%20of%20lawyers_07091990.pdf> (дата звернення 28.08.2025).

⁹ О Литвин, ‘Особливості надання безоплатної правової допомоги населенню в умовах воєнного стану’ [2022] 2 Juris Europensis Scientia 76–81.

тично нівелюється сама ідея адвокатури як незалежного інституту, що існує для врівноваження владних повноважень сторони обвинувачення. Більше того, виникає ризик самоцензури серед адвокатів, які, побоюючись негативного ставлення суспільства або можливих репресивних кроків, можуть уникати повноцінного виконання своїх обов'язків у таких категоріях справ.

Л. Пухкан слушно зазначає, що

в умовах воєнного стану, коли злочини проти миру, безпеки людства та цивільного населення набувають особливої суспільної чутливості, адвокат стикається з непростим завданням – залишатися відданим гуманістичним цінностям, що становлять основу його професійної місії. Презумпція невинуватості, право на захист і повага до людської гідності часто опиняються в конфлікті з суспільними очікуваннями, спрямованими на швидке й жорстке покарання винних. У такій ситуації адвокат зобов'язаний зберігати рівновагу між емоційним тиском, породженим війною, та фундаментальними принципами верховенства права¹⁰.

Збереження гуманістичних цінностей проявляється насамперед у ставленні адвоката до підзахисного. Незалежно від тяжкості інкримінованого злочину та суспільного осуду, адвокат зобов'язаний розглядати його як особу, права якої мають бути гарантовані на всіх етапах кримінального провадження. Водночас адвокат не може ігнорувати інтереси потерпілих і суспільства загалом, що формує додатковий етичний вимір його діяльності.

Особливої актуальності набуває питання збереження професійної стриманості у випадках, коли факти воєнних злочинів супроводжуються масштабними трагедіями цивільного населення. У такій ситуації адвокат повинен не допустити, щоб власні емоції чи патріотичні переконання вплинули на якість і неупередженість захисту. Його завдання полягає не в тому, щоб виправдати діяння підзахисного за будь-яку ціну, а у забезпеченні законності судового розгляду, доведеності кожного факту та збереженні стандартів справедливого суду.

Отже, виклик збереження гуманістичних цінностей у надзвичайних умовах є однією з найбільш складних етичних дилем для адвоката у воєнний час. Виконуючи свої професійні функції, він виступає не лише як захисник конкретної особи, а й як гарант того, що навіть у найтяжчі історичні моменти держава не відмовляється від принципів гуманізму, які становлять фундамент сучасної правової цивілізації.

Адвокати стикаються не лише з юридичними труднощами, а й з морально-психологічними викликами, що потребують належної інституційної підтримки. Саме професійні організації адвокатури, насамперед Національна асоціація адвокатів України та ради адвокатів регіонів, відіграють ключову роль у забезпеченні належних умов для здійснення незалежної

¹⁰ Л. Пухкан, 'Особливості роботи адвоката під час воєнного стану', *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє: матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 11 листопада 2022 р.)* (Н. Бакаянова (гол редкол), Фенікс 2022) 183–186.

професійної діяльності. Їхнє завдання полягає не тільки у представництві інтересів адвокатів на національному рівні, а й у створенні механізмів, які допомагають подолати тиск, зберегти етичні стандарти та захищати права адвокатів.

Одним із важливих напрямів такої підтримки є організація системи правового та фізичного захисту адвокатів, які здійснюють захист у справах підвищеної суспільної небезпеки – колабораціонізму, державної зради чи воєнних злочинів. У таких випадках професійні організації мають забезпечувати адвокатам додаткові гарантії безпеки, у тому числі через взаємодію з правоохоронними органами. Не менш значущим є й питання психологічної підтримки: адвокати, які працюють у надзвичайно стресових умовах, потребують консультацій, тренінгів і програм емоційної стійкості.

Крім того, професійні організації адвокатури повинні активно займатися підвищенням кваліфікації своїх членів. В умовах війни зростає актуальність спеціалізованих знань у сфері міжнародного гуманітарного права, міжнародних стандартів прав людини, а також практики Міжнародного кримінального суду. Проведення семінарів, конференцій та навчальних курсів сприяє адвокатам бути готовими до захисту у складних і суспільно чутливих категоріях справ.

Підтримка адвокатів з боку професійних організацій є необхідною умовою збереження незалежності адвокатури, підвищення рівня її професійної готовності та захисту від зовнішнього тиску. Лише за умови такої підтримки адвокат зможе ефективно виконувати свою місію – забезпечувати право на захист навіть у найскладніших обставинах, залишаючись вірним принципам етики та верховенства права.

Одним із найскладніших викликів для сучасної адвокатури в умовах воєнного стану є необхідність пояснення суспільству справжньої сутності адвокатської діяльності. У масовій свідомості нерідко формується упереджене уявлення про адвоката як про “захисника злочинця”, що особливо проявляється у справах про державну зраду, колабораціонізм чи воєнні злочини. Подібні стереотипи призводять до суспільного осуду адвоката, підривають довіру до інституту захисту та створюють ризики для незалежності правничої професії.

На думку О. Діденко,

необхідність етики адвоката зумовлена низкою суттєвих причин. По-перше, адвокатура є одним із найважливіших інститутів захисту прав і свобод людини та громадянина, гарантованих конституціями більшості сучасних держав. По-друге, адвокатура виконує цю функцію держави, не будучи державним органом. По-третє, авторитет адвокатів визначається не тільки їхнім професіоналізмом і корпоративними традиціями, а й моральними якостями служителів Феміди. По-четверте, далеко не всі правила службової поведінки адвоката (позаслужбового спілкування і поготів) відображені в законі. На допомогу праву, як завжди, приходять мораль, яка пронизує всі сфери людської діяльності та супроводжує його все життя, оскільки немає таких

ситуацій, коли б людина не піддавалася моральному оцінюванню оточення, і немає такого становища, коли б вона сама морально не оцінювала інших людей¹¹.

В умовах воєнного стану традиційних правил адвокатської етики виявляється недостатньо для врегулювання всього спектра складних і нестандартних ситуацій, з якими стикаються захисники у кримінальному провадженні. Особливий характер таких справ, як державна зрада, колабораціонізм чи воєнні злочини, формує унікальні етичні дилеми, що потребують більш докладного й гнучкого регулювання. Адвокат опиняється між обов'язком дотримання фундаментальних прав клієнта та тиском публічних інтересів, які у період війни часто домінують у суспільній свідомості.

Саме тому постає потреба у виробленні додаткових етичних стандартів, які б враховували специфіку діяльності адвоката в умовах збройного конфлікту. Йдеться про створення чітких орієнтирів для поведінки у ситуаціях, коли на адвоката чиниться суспільний або політичний тиск, коли зростає ризик ототожнення його позиції з позицією підзахисного, а також коли виникають загрози особистій безпеці. Такі стандарти мають бути спрямовані на підтримку професійної незалежності адвоката, водночас забезпечуючи баланс між захистом прав особи та суспільним інтересом у сфері національної безпеки.

Розробка подібних рекомендацій могла б відбуватися за участю професійних об'єднань адвокатів, наукової спільноти та органів державної влади. Це дасть змогу сформулювати єдиний підхід до вирішення найбільш проблемних етичних питань і знизити ризики непослідовної або суперечливої практики.

Отже, додаткові стандарти для адвокатської діяльності в умовах війни мають стати не лише інструментом внутрішньої професійної регуляції, а й засобом підвищення довіри суспільства до адвокатури та судової системи загалом. Вони здатні надати адвокатам необхідні орієнтири у складних обставинах і зміцнити роль правничої спільноти як гаранта верховенства права навіть у надзвичайних умовах. Поява таких рекомендацій є об'єктивною необхідністю, адже вони мають допомогти адвокатам зберігати професійність у надзвичайних умовах, не відступаючи від принципів гуманізму, справедливості та верховенства права.

Слушно висловила Н. Бакаянова, вказавши, що 'комплексний аналіз чинного законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність дає підстави стверджувати, що формування етичних правил професії адвоката є багатоступінчастим процесом'¹².

¹¹ О Діденко, 'Професійна етика у діяльності адвоката', *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє: матер. ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 листопада 2019 р.)* (Н Бакаянова (голова редкол), Фенікс 2019) 448–451.

¹² Н Бакаянова, 'Питання загальної та професійної етики в адвокатській діяльності (пам'яті видатної людини-адвоката Йосипа Бронза)', *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє: матеріали ХІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 11 листопада 2022 р.)* (Н Бакаянова (гол редкол), Фенікс 2022) 38–43.

Ключовим завданням стає визначення чітких орієнтирів щодо поведінки адвокатів, які мають бути закріплені у вигляді спеціальних рекомендацій або роз'яснень професійних органів адвокатури.

По-перше, необхідним є закріплення принципу неприпустимості персоналізації адвокатської діяльності. Адвокат виконує виключно професійну функцію, що ґрунтується на законі й етичних правилах, і не може сприйматися як співучасник чи симпатик особи, яку він захищає. Установлення цього орієнтира є вельми важливим для мінімізації ризику суспільного осуду та забезпечення реальної можливості адвоката виконувати свою роль без страху за власну репутацію чи безпеку.

По-друге, має бути розроблений етичний підхід до комунікації адвоката з громадськістю та медіа. У резонансних справах адвокат нерідко стикається з інформаційним тиском, спробами використати його слова у політичних або пропагандистських цілях. Чіткі орієнтири повинні визначати, як адвокат може коментувати справу, щоб не порушити принцип адвокатської таємниці, зберегти баланс між свободою висловлювання та професійною відповідальністю, а також уникнути ескалації конфлікту в публічному просторі.

По-третє, важливим елементом має стати орієнтир щодо внутрішньої незалежності адвоката. Йдеться про здатність ухвалювати рішення виключно на основі закону, етичних правил і власного професійного переконання, без огляду на тиск з боку органів влади, громадськості чи навіть колег. Це особливо актуально у справах, де на карту поставлені державні інтереси, адже в таких умовах адвокат може опинитися між вимогами суспільства та власним професійним обов'язком.

Отже, визначення та кодифікація чітких етичних орієнтирів сприятиме формуванню єдиного підходу до поведінки адвокатів у резонансних кримінальних справах. Це своєю чергою забезпечить не лише захист професійної честі адвоката, а й підвищить довіру суспільства до адвокатури як інституту, здатного залишатися незалежним і справедливим навіть у найскладніших обставинах.

Формування етичних рекомендацій для адвокатів в умовах воєнного стану не може відбуватися ізольовано від міжнародного правового поля. Україна як член ООН та Ради Європи, а також держава, що визнала юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, зобов'язана враховувати міжнародні стандарти професійної діяльності адвокатів, закріплені у відповідних документах та практиці. Їхнє інтегрування в національне регулювання забезпечує не лише дотримання єдиних правил правничої професії, а й посилює авторитет адвокатури в очах міжнародної спільноти.

Зокрема, важливим орієнтиром виступають Основні принципи стосовно ролі юристів, ухвалені восьмим Конгресом ООН із запобігання злочинності і поведження з правопорушниками (1990 р.). Вони визначають ключові га-

рантії незалежності адвоката, його право на захист клієнта без втручання з боку державних органів, а також неприпустимість ототожнення адвоката з позицією підзахисного. Ці положення набувають особливого значення під час воєнного стану, коли адвокат може опинитися під додатковим тиском з боку правоохоронних органів або громадськості.

Питання дотримання адвокатами професійних стандартів набуває особливої ваги. Якщо у звичайних умовах порушення етичних норм може призвести переважно до репутаційних ризиків або дисциплінарних стягнень, то в умовах війни наслідки недоброчесної поведінки адвоката стають значно серйознішими. Йдеться не лише про підрив довіри до конкретного правника, а й про загрозу авторитету адвокатури загалом як інституції, що покликана гарантувати право на захист навіть у надзвичайних обставинах.

Особливу актуальність дисциплінарна відповідальність набуває через те, що кожен випадок недотримання етичних правил у справах про колабораціонізм, державну зраду чи воєнні злочини резонує в суспільстві та здатен формувати негативне ставлення громадян до адвокатури загалом. У таких умовах навіть незначне відхилення від етичних стандартів сприймається як порушення суспільних очікувань і може стати підґрунтям для посилення державного контролю, що своєю чергою загрожує незалежності правничої професії.

Водночас дисциплінарна відповідальність виконує ще одну важливу функцію – захисну. Вона є інструментом саморегулювання адвокатури, що дає змогу довести суспільству: професійна спільнота здатна самостійно реагувати на порушення у своїх лавах, не допускаючи зовнішнього втручання. Це особливо важливо в умовах воєнного стану, коли зростає ризик тиску з боку правоохоронних чи політичних структур, які можуть використовувати поодинокі випадки недоброчесності адвокатів як привід для обмеження гарантій професії.

З огляду на це дисциплінарна відповідальність в умовах війни повинна застосовуватись оперативного, справедливо та прозоро, а її рішення – слугувати сигналом про високі стандарти правничої діяльності. Тільки за такої умови можна підтримати баланс між необхідністю збереження адвокатських гарантій і водночас забезпеченням довіри суспільства до професії у критичний для держави час.

У сучасних умовах воєнного стану питання дотримання адвокатами правил професійної етики постає особливо гостро. Суспільство очікує від правничої спільноти високого рівня відповідальності, оскільки від якості наданої правової допомоги залежить не лише доля конкретної особи, а й довіра до правової системи загалом. Саме тому одним із ключових напрямів удосконалення адвокатської діяльності є посилення контролю за дотриманням етичних стандартів.

Ефективний контроль передбачає не лише дисциплінарне реагування, а й превентивну роботу. Органи адвокатського самоврядування мають за-

безпечити неухильне дотримання етичних правил шляхом проведення навчальних заходів, регулярного інформування адвокатів про особливості поведінки у справах підвищеної суспільної небезпеки, а також вироблення чітких методичних рекомендацій. Важливим елементом є і прозорість дисциплінарних процедур: адвокати, суспільство та учасники кримінальних процесів повинні бачити, що порушення етичних норм не залишаються без реагування. Це створює атмосферу довіри й стимулює правничу спільноту дотримуватися високих стандартів.

Водночас дієвий контроль неможливий без чітко вибудованої системи санкцій. Одним із шляхів удосконалення є впровадження пропорційних заходів дисциплінарного впливу, які дають змогу врахувати тяжкість і наслідки конкретного порушення. Ідеться про градацію від найм'якших заходів – попередження чи догани – до більш суворих, як-от тимчасове обмеження права на здійснення адвокатської діяльності або навіть позбавлення права на професію у випадках грубих і системних порушень. Така модель відповідає принципу справедливості й сприяє запобіганню як надмірному тиску на адвоката, так і толеруванню серйозних етичних відхилень.

Особливої уваги потребує моніторинг дотримання етичних стандартів у резонансних кримінальних провадженнях, таких як колабораційна діяльність. Справа в тому, що саме в цій категорії справ адвокати стикаються з найбільшими викликами: суспільним тиском, загрозами незалежності, ризиком ототожнення їхньої професійної позиції з позицією клієнта.

У цьому доволі глибокому й чутливому питанні потрібно також розробити критерії для того, щоб не трапилось так, що ми вимушені будемо притягати до кримінальної відповідальності невинуватих осіб, які вчинили певні дії колабораційного характеру не з власної волі, що доволі складно довести в суді. У сучасних реаліях суди, прокурори та адвокати мають значне навантаження. Правоохоронна система, на жаль, не встигає обробляти таку велику кількість матеріалів. Тому завданням законотворців є розробка чітких критеріїв, які забезпечать досягнення балансу в цій сфері¹³.

Висновки. Аналіз особливостей етичного регулювання адвокатської діяльності в умовах воєнного стану свідчить про необхідність суттєвого підвищення вимог до професійної поведінки захисників. Війна створила для адвокатури нові виклики, які виходять далеко за межі звичайної практики: це і суспільний тиск, і зростання ризиків для незалежності, і небезпека зловживання правами під приводом “надзвичайних обставин”. У таких умовах формування більш чітких етичних стандартів стає запорукою збереження довіри до правничої професії.

¹³ А. Питомець, ‘Морально-етичні засади діяльності адвоката у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом колабораційної діяльності в умовах воєнного стану’, *Взаємодія органів сектору безпеки, оборони та громадськості у сфері протидії кримінальним правопорушенням: збірник матеріалів II Всеукраїнського круглого столу (м. Кропивницький, 27 березня 2025 р.)* (ДонДУВС 2025) 167–170.

Особливе значення мають рекомендації та механізми відповідальності, які повинні діяти як у превентивному, так і в дисциплінарному вимірах. Вони не лише визначають орієнтири для поведінки адвоката, а й забезпечують рівновагу між його незалежністю та суспільним очікуванням чесності й доброчесності. Саме завдяки цьому адвокатура може й надалі виконувати свою ключову місію – бути гарантом прав людини навіть у найскладніших історичних обставинах.

Перспективним напрямом розвитку є створення цілісної системи етичного регулювання, здатної витримати виклики війни та надзвичайних станів. Така система повинна ґрунтуватися на гармонізації національних правил з міжнародними стандартами, чіткому механізмі моніторингу, а також ефективній дисциплінарній відповідальності. Лише в такому випадку можна забезпечити не лише належний рівень професійної етики адвокатів, а й зміцнити демократичні засади правопорядку в державі.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Pohoretskyi M, Yanovska O, *Advokatura Ukrainy: pidruchnyk* (Yurinkom Inter 2014) (in Ukrainian).

Journal articles

2. Lytvyn O, 'Osoblyvosti nadання bezplatnoyi pravovoi dopomohy naselenniu v umovakh voiennoho stanu', [2022] 2 *Juris Europensis Scientia* 76–81 (in Ukrainian).
3. Yanovska O, 'Pravova ta sotsialna pryroda advokatskoi profesii', [2015] 2 *Visnyk kryminalnoho sudochynstva* 40–47 (in Ukrainian).

Conference materials

4. Bakaianova N, 'Pytannia zahalnoi ta profesiinoi etyky v advokatskii diialnosti (pam'iaty vydatnoi liudyny-advokata Yosypa Bronza)', *Advokatura: mynule, suchasnist ta maibutnie: materialy XII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Odesa, 11 lystopada 2022 r.)* (N Bakaianova (hol redkol), Feniks 2022) 38–43 (in Ukrainian).
5. Didenko O, 'Profesiina etyka u diialnosti advokata', *Advokatura: mynule, suchasnist ta maibutnie: mater. IX Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Odesa, 15 lystopada 2019 r.)* (N Bakaianova (holova redkol), Feniks 2019) 448–451 (in Ukrainian).
6. Pukhkan L, 'Osoblyvosti roboty advokata pid chas voiennoho stanu', *Advokatura: mynule, suchasnist ta maibutnie: materialy XII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Odesa, 11 lystopada 2022 r.)* (N Bakaianova (hol redkol), Feniks 2022) 183–186 (in Ukrainian).
7. Pytomets A, 'Moralno-etychni zasady diialnosti advokata u kryminalnykh provadzhenniakh, rozpochatykh za faktom kolaboratsiinoi diialnosti v umovakh voiennoho stanu', *Vzaiemodiia orhaniv sektoru bezpeky, oborony ta hromadskosti u sferi protydzii kryminalnym pravoporushenniam: zbirnyk materialiv II Vseukrainskoho kruhloho stolu (m. Kropyvnytskyi, 27 bereznia 2025 r.)* (DonDUVS 2025) 167–170 (in Ukrainian).

MORAL AND ETHICAL CHALLENGES
IN THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF LAWYERS DEFENDING
PERSONS ACCUSED OF WAR CRIMES

ABSTRACT. The current realities of war in Ukraine have posed exceptionally complex challenges for the legal profession, particularly regarding the defense of individuals accused of war crimes. There arises the problem of reconciling the fundamental human right to defense, guaranteed by the Constitution of Ukraine and international treaties, with societal expectations demanding strict and inevitable punishment of the guilty. In these circumstances, lawyers face significant moral and social pressure, which generates specific ethical dilemmas in their professional activity. The unresolved nature of these issues creates a risk of undermining the authority of the legal profession and violating the principles of the rule of law.

The aim of the article is to provide a comprehensive analysis of the moral and ethical challenges faced by lawyers in cases of war crimes, to define the limits of their professional and moral responsibility, and to justify the necessity of ensuring the independence of legal practice under societal and political pressure.

The main findings of the study indicate that legal practice in war crimes cases is accompanied by the stigmatization of the lawyer as a “defender of the enemy”, creating pressure from society, the media, and even the professional community. This complicates the lawyer’s key function – ensuring fair trial proceedings. It is established that the right to defense cannot be restricted by the severity of the alleged crimes, and the lawyer should not be equated with the actions of the client but rather guarantees compliance with the law. Particular attention is paid to the problem of the lawyer’s internal moral conflict, which may contradict personal beliefs and patriotic stance. In this context, the lawyer’s right to refuse a case on grounds of conscience is justified, provided the state ensures the appointment of another defender.

In conclusion, it is emphasized that moral and ethical dilemmas in war crimes cases are not merely personal issues for the lawyer but reflect fundamental principles of the rule-of-law state. Ensuring the independence of the legal profession, protection from social pressure, and compliance with international professional standards are essential prerequisites for guaranteeing a fair trial. Addressing these issues will contribute not only to increasing trust in the legal profession but also to strengthening the Ukrainian legal system as a whole.

KEYWORDS: lawyer; war crimes; right to defense; legal ethics; moral conflict; social pressure; professional independence.

ЮРИДИЧНА ХРОНІКА

Вячеслав Борисов

доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України,
заслужений юрист України, радник при дирекції
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Дар'я Куковинець

молодша наукова співробітниця
відділу дослідження проблем кримінального права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

DOI: 10.33498/Юшп-2025-10-205

ПРЕМІЯ ІМЕНІ АКАДЕМІКА МИКОЛИ ПАНОВА ЯК ВІДЗНАКА НАУКОВОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

У 2023 р. з ініціативи Національної академії правових наук України, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, юридичного журналу “Право України” та громадської організації “Нескорена Україна” була заснована Премія імені академіка Миколи Панова. Ця почесна відзнака покликана вшанувати ґрунтовний внесок Микола Івановича Панова в розвиток науки кримінального права й водночас об'єднати фахову дослідницьку спільноту України, сприяючи популяризації наукових здобутків та обміну науковими думками.

Учасники та гості церемонії нагородження лауреатів Премії імені академіка Миколи Панова (зліва направо): О. Пашченко, С. Панов, С. Муратова, С. Харитонов, О. Святоцький, Н. Панова, В. Журавель, В. Борисов, В. Комаров, М. Панов, В. Батиргарєєва, Д. Євтєєва, Є. Гетьман.

© Вячеслав Борисов, Дар'я Куковинець, 2025